

LS 0089 – LS 0090 – LS 0091
Gustav Andersson

Lennart Setterdahl: Det är idag den 17 juli 1985. Jag sitter tillsammans med Gustav Anderson i Jamestown New York och han var född 1908, den 28 maj, i Grästorps, Sverige.

Kan Du berätta lite grand Gustav var Du växte upp. Var det på en lantgård?

Gustav: En lantgård ja.

L: Var det en stor gård?

Gustav: Den var ungefär 100 tunnland I guess.

L: Det var fin åkermark?

Gustav: Ja, det var bra åkermark, och skog om, också. Ja.

L: Så där ja. Hur många syskon var ni i familjen?

Gustav: Jag 'had' två bröder och en syster.

L: Och Du kom i mitten, eller är Du äldst?

Gustav: Jag kom till Asthabula, Ohio.

L: Ja, men alltså: vilken i ordningen var Du av syskonen?

Gustav: Jag var äldst.

L: Jaså Du var äldst!

Gustav: Ja.

L: Jaha. Vad kommer Du ihåg från Dina små-år nu? När började Du att hjälpa till, och valla kor och sådant där?

Gustav: Jaa, jag tror så fort en kunde. Yes. Ja.

L: Och Du var äldst, så Du fick hugga i med en gång.

Gustav: Ja.

L: Hur gammal var Du när Du fick börja sela hästar och harva och sånt där?

Gustav: Ja - 13 14 år, I guess.

L: Då kunde Du med att sela en häst.

Gustav: Ja.

L: Hade ni drängar på gården?

Gustav: Well det var en gammal dräng som hade vart där. Si - 'di hade delat upp gården mellan min moster, - and min mamma. Men nu var den tillbaka igen, så, efter min kusin ville inte göra nåt jordbruk, så min bror köpte tillbaka den gamla gården. En gång på 1500-talet, då var det ju bara två bönder i där, vad vi kallar -

L: Jupedal.

Gustav: Ja. Och nu är det sex. Så - det var en stor gård, en gång i tiden.

L: Ja Du har ju en antavla som går tillbaka ända till 1300-talet eller?

Gustav: Nära, ja.

L: Så det var en fin gård då.

Gustav: Ja det var ju konstigt. För det var inte många gårdar vi kände till, svenske. I historien så ägde ju Kronan och storgubbarna det mesta. Men där har alltid vart en skattebonde, som man säger.

L: På Jupedal.

Gustav: På Jupedal ja.

L: Vad beror Det på?

Gustav: Vet inte. Den var inklämd mellan Thamstad och Främmestad. Thamstad, det var ju Thammarna, och Hiertana, de hade på Främmestad. Och Ture Jönsson 'frå' (?) ägde den ju då på tiden. När dom alla drängarna kom till marknaden, emellan; där var ju Ekedal, så blev det slagsmål där!

L: Där var dom stora fajterna.

Gustav: Ja!

L: Men det var borta när Du växte upp väl?

Gustav: Ja det var långt före mig. Jaa. Vi hade ett gammalt uthus där, där det tidigare 'vart en stuga för nån släkting eller nånting. Och där var en massa saker gamla. Och trätallrikar. Och vi slängde ut det där, och kasta det, som vi gör här nu. Tänk vad dum man var. Men jag fick tag i en gammal revel from 1765. Den har jag gett till min yngste pojk och han tycker om den. Och; en massa stenverktyg har jag ju också fått tag i.

L: Så det var gammal mark där då.

Gustav: Ja det var gammal mark. Under digerdöden så 'had' vi ju emot mossen där. Det hade gått tillbaka skog, och det var ekskog och sista eken minns jag, när dom tog ner den. Och där hade vi påskeldar på stubben, när jag var liten.

L: Det var en stor stubbe det.

Gustav: Det var en stor stubbe. Det var många fina ekar. Under senare åren så har de ju plöjt med traktor. Så de fann ett par hästskor där; flera hästskor. Jag har två. Om Du vill se dem, så. - Och de har legat där - redan före digerdöden.

L: Se där ja. Så det är gammal antavla i marken med.

Gustav: Jaa.

L: Vad berättade de äldre, som Du kommer ihåg från när Du var liten pojke, om gamla tiders historia. Kommer Du ihåg någonting?

Gustav: Man hörde ju så mycket. Man försökte ju skrämja pojkarna under kvällarna med spöken, och så. Mycket har man glömt. En var ju ung. En tänkte ju bara: en ville ut i världen. Vi hade ju studiecirkel ett tag där. Jag 'hållde boklådan, så att säga.

L: Innan vi går in på det. Du gick i skola i Grästorp?

Gustav: Ja. I Främbo(?) där. Skolan i Främbo. Ja.

L: Hur många barn var ni på landsbygden där?

Gustav: Vi var två klasser ihop. Det kanske kan vara 50 stycken på en gång.

L: Jaså, så pass många!

Gustav: Ja. Från de två klasserna.

L: Och det var jordbrukstrakter?

Gustav: Jordbruks, ja.

L: Det var inga industrier där i närheten?

Gustav: Nej, ingen industri i närheten då. Nu är det ju en liten industri där. Min svåger har 'ett maskinverkstad. Han gör mycket arbeten för Volvo, särskilt för lastbilarna.

L: Och Du gick fram för prästen, som man säger.

Gustav: Yes. I Tengene kyrka.

L: Tengene kyrka.

Gustav: Prästen var ju komminister, vad han hette nu. Han var väldigt snäll, komministern. Han blev rätt kyrkoherde någon gång senare. Jag minns inte namnet på honom. Men det är ju många historier man hörde där i Tengene. Den kanske ni har hört. Det var en gammal galt där som hade sprungit in i kyrkan och - vad kallar ni det för? Inte kyrkestöten.

L: Klockare?

Gustav: Klockare, ja. Han hörde det där och ropa på prästen och prästen kom där. Han var liten och tjock och galten han stanna rätt mellan benen på den dära kyrkoherden. Han sa adjö åt klockarn. Så sa han: "Fan tog mig" sa han!

L: Det var någon som hade släppt in den på skamtyg kanske.

Gustav: Ja, det är möjligt.

L: Det var en gammal historia.

Gustav: En gammal historia!

L: Som var kvar i socknen ja. Var folk religiösa när Du växte upp? De var lutheraner?

Gustav: Ja. Min far var väldigt religiös.

L: Det fanns inga missionsvänner på trakten?

Gustav: Ja det hade börjat lite granna i Främmestad, någon som hade kommit tillbaka från Amerika.

L: Jaså från Amerika!

Gustav: Ja. 'Di byggde en liten missionskyrka i Främmestad.

L: Jaha. Jaså inte förrän det kom tillbaka en.

Gustav: Ja. Och det var några pingstväänner också, som var i bygden där. Pojkar gör ju alltid rackartyg. 'Di hade ju vatten i en så, där - vad 'di kallar vattenså. Och; de där pojkarna med handen, så, där, på vattnet! Pojkarna tala om för mig. En annan stod ju och lyssnade!

L: Så de var fulla i rackartyg på den tiden.

Gustav: De var fulla av rackartyg, det var de. Och så byggdes ju Västgötabanan dom åren. Jag var fyra år när den var färdig, tror jag.

L: Så Du kommer ihåg det?

Gustav: Kommer ihåg 1912 ja.

L: När rallare gick vägen fram.

Gustav: Rallarna, dom söp och greja.

L: Ja, då var det väl liv, förstås.

Gustav: Då var det liv ja. Och länsman han kom på sidan och körde.

L: Jaså han kom med häst då?

Gustav: Nej, cykel.

L: Cykel!

Gustav: Ja. Dom var hårda pojkar, dom där rallarna.

L: Var dom utifrån? Var dom västgötar, eller var de från andra trakter?

Gustav: Ja, dom var smålänningar och Gud vet varifrån. Det var en smålänning, en väldigt stor kraftig. Han gifte sig och hade en gård efter här. Han stanna kvar. Så - där i Främmestad - var ett väldigt stort grustag. Det tillhörde Främmestad herrgård, och baron, han gav ju allt gruset fritt, så det skulle bli järnväg. Och det var en gammal forngrav där. 'Di säger det var en drottning som hade kommit från Norge - där. Men dom flytta stenarna och så där. Till Bäck var en domarring också och den är kvar, men vägen har ju breddats ut, så 'di har flyttat stenarna.

L: Men när de gick fram med järnvägen, fick de göra en liten sväng på järnvägen, eller flyttade de? -

Gustav: De flytta grustaget, från (?) till Trollhättan.

L: Hur gick det med forngraven då?

Gustav: Ja den flyttades också upp, på en annan plats. Men jag har ju glömt det mesta och så. Men det var ju mycket fornlämningar där.

L: Du bodde inte långt därifrån då?

Gustav: Jag bodde inte alls långt därifrån. Si dom hade kyrkan i Främmestad En söndag och i Trekärna kyrka den andra söndan.

L: Vad hade ni för kontakt med herrgårdarna?

Gustav: Inget vanligt. Mera kanske på vintern när det var kallt. Dom fick göra vägen, så dom kunde komma fram med bil. I lagården, de fick gå med skyfflar och slänga bort snö.

L: Det var extra arbete ni fick.

Gustav: Ja.

L: Du arbetade aldrig på herrgården?

Gustav: No. Jag har aldrig arbetat på någon herrgård.

L: Men dom anställde väl en del?

Gustav: Främmestad; han hade ju väldigt, dom skulle ju vara väldigt bra. Dom hade det ju rätt flott ställt, dom arbetarna på Främmestad. Och så hade de ju många granngårdar där också. Jag tror; en 5 600 tunnland; Främmestad herrgård. Det var mycket.

L: Det var ett bra flak.

Gustav: Det var ett bra flak! Sedan så köpte ju många utav dom som hade jobbat. Men - Den baron, han sköt ju sig.

L: Gjorde han Det!

Gustav: Ja. Hans äldste son, Hans, där, han hade ju vart på flyget ifrån det första kriget här, Första världskriget. När han kom hem skulle han bygga flygmaskiner - och - han skrev på växlar, så nästan hela godset åkte med. Så fann de patron där. Han hade gått ut och jagat och han sköt sig 'här' nånstans. De hade skickat Hans till Amerika. Antagligen for han till Detroit. Hans pojk läste jag i en adelskalender, som min pappa hade, att han är friherre. Han är ingenjör - och - flygare, under det sista världskriget så var han med i armén. Han är gift med en väl studerad person också. Dom har klarat sig, och bor i Detroit.

L: I Detroit. Han har aldrig kommit tillbaka till Främmestad?

Gustav: Han har aldrig kommit tillbaks.

L: Var han enda sonen?

Gustav: No det var två andra söner och en flicka som tillhörde baronen. Det var den första kraftstationen. Ni vet där i Tengene hade de en kraftstation 1885.

L: Var den Så gammal?

Gustav: Så gammal. Så; 1912, hade de den första mjölkmaskinen där på Främmestad.

L: 1912. Så dom var långt före sin tid.

Gustav: Ja, det var dom.

L: Var det samma släkt hela tiden på Främmestad?

Gustav: Främmestad var väl - Det var Hierta, som utgav Aftonbladet. Det var en Hierta.

L: Samma familj?

Gustav: Samma familj. (?), det var ju en väldigt högadlig person också. Han var ju kunglig bibliotekarie före, han. Så han hade ju ett bra bibliotek också.

L: Var Du inne på herrgården någon gång.

Gustav: Jag var inne, ja.

L: Var det i något ärende åt Din pappa?

Gustav: Nej. Jag vet inte Hur det var. Men; min moster var en utav torparna. Frun hade dött så 'ho tog barnet, det var knappast ett år gammalt och då, 'di sa till mig, om jag ville komma där. De hade guvernant så de läste tyska och franska då, att jag kunde få det. Men jag var för blyg!

L: Jaha. Så han; baron Hjerta, han var den högste i trakten då?

Gustav: Han var väl egentligen det.

L: Han var inte med i riksdagen?

Gustav: Neej det var han inte. På Thamstad hade 'di Samuelsson, han var patron bara - så att säga!

L: Det var lite lägre det.

Gustav: Det var lite lägre.

L: När Du växte upp, som liten pojk, märkte Du att det var en rangskala på folket; baronen, och

Gustav: Ja. Well. Jag vet. Först, minns jag, när de kom med hästar och körde baron. 'En skulle ju alltid ta av sig mössan när en sån där gubbe gick förbi.

L: Vem hade lärt Dig det?

Gustav: Min mamma, egentligen. Ja. Och då - för när bilen kom - de körde med en sån där öppen bil - en stor tysk bil. Han studsa - kom före mig, varenda gång!

L: Jaså Han hälsa också och tog av sig mössan!

Gustav: Ja.

L: Säger Du Det!

Gustav: Ja.

L: Så det var demokratiskt då.

Gustav: Ja - demokratiskt. Han var en väldigt demokratisk man.

L: Jag trodde bara han räckte upp näven eller någonting, men det gjorde han inte.

Gustav: Nej!

L: Så det var kapplöpning då.

Gustav: Ja 'en var ju lite långsam och blyg vet Du.

L: Hur gammal var Du då?

Gustav: Tjaa fyra fem år. Sex - kanske.

L: Det gjorde alla i bygden, likadant. De hade den hövlighetsbetygelsen?

Gustav: Ja. Det kanske dom gjorde. Se. Gården var gammal, så dom hade en gammal brännvinspanna. De hade rättigheter att brygga brännvin, se. Och så var det en annan, emot norr där, som hade också en brännvinspanna. Och en gång så kom kronofogden - 'di kallar - och körde dit. Han hade två hästar och det var en liten backe som gick ner. De kallades Hederspojkar. Och, agenten för brännvinet, han var nog inte stor nog, han var för liten. Han fick betala en plikt! Så då stod pojken där bakom ett litet skjul och slängde en påk igenom bakhjulen. Så när den gick ner för backen, hästarna tog av. Det var ingenting kvar! Det var den siste utav Hederspojkar. Han var stenhuggare. Andreas hette han. Han vägde 115 kilo. Han var med i något socialdemokratiskt. Han var genombrytande där i Stockholm; med Palm, och Branting, och -

L: Jaså! Han kom från Din hemtrakt!

Gustav: Ja.

L: Jaså han var stenhuggare.

Gustav: Han lärde som stenhuggare. De förlora gården, så han lärde till stenhuggare, ja.

L: De som arbetade med jorden, ute på lantbruken, var de lika radikala?

Gustav: Inte alla. En del tillhörde de Frisinnade. Min pappa var ju högerman i republikanska partiet när han var här.

L: Din pappa?

Gustav: Han var här, i nära åtta år.

L: Jaså han var högerman!

Gustav: Han var högerman.

L: Var hade han fått dom åsikterna?

Gustav: De flesta bönder var ju Högern på Den tiden.

L: Jaså, Bondeförbundet var inte modernt då. Jaså dom var högermän.

Gustav: Ja. Men dom tillhörde ju, vad 'di kallar: Det liberala eller frisinnade partiet.

L: Så stenhuggaren, han var inte välkommen i Din pappas hem då?

Gustav: Han var välkommen tillbaka. De hade ju roligt. När han dog så brändes han, se. För då fråga 'di andre om han kände lukt!!

L: Jaså dom var spydiga mot honom.

Gustav: Det var ju jämt nåt sådant. Ja. Jag har ju en massa böcker som jag har fått ifrån den där bondeskrivaren ifrån Essunga. Han skrev ju om Essungakäringen. Har Ni hört talas om henne?

L: Ja, jag har hört talas om henne, men jag har inte läst det.

Gustav: Ja. Vitormen heter boken.

L: Vitormen.

Gustav: Min faster, som var gift med min yngste farbror, hon kom från där. Hon gjorde en massa ärenden där med kort eller med brev som 'di fick bära 'ifrån' d'är. Hon sa att hon hade väldigt skarpa ögon, mer än en vanlig människa. Hon talade om vad det hände: att när dom hade tröskehjälp - eller nånting - och de kom ihop sig. Det var en liten bäck i backen där. Och dom fick hållas norr om den, och Ivar från Chicago på Denne sidan. Så: en gång då fann 'di alla Ivars bikuper i bäcken där. De gick 'te Essungakäringen. Hon talade om; det är någon som gjort det här, på andra sidan vattnet, i norr. Bäckan rann rätt ut i mossen se. Då kom där gamla August och säger: det har hållit på länge. Men egentligen, den som har gjort det var mågen 'te Ivar - se. Han bodde på andra sidan mossen. Han hade gjort det. Efter många många år fann de ut det.

L: Jaså då kom det till klarhet.

Gustav: Ja.

L: Essungakäringen, hon var en allvetare då?

Gustav: Hon var en allvetare. Ja.

L: Var hon medicinkunnig också eller?

Gustav: Ja, hon kunde stämma blod och allt - se.

L: Och koppa, och

Gustav: Koppa, ja.

L: Så Det var doktorn i byn då?

Gustav: Inte så mycket hemifrån. Det var nån enda gång de gick. Vi hade ju doktorn där i Grästorpe.

L: I Grästorpe, ja.

Gustav: Ja.

L: Men dom som bodde lite längre ifrån, de gick till sådana här?

Gustav: Ja, från Essunga-trakten.

L: Och kor och hästar - fick?.

Gustav: Ja, de hade veterinär också.

L: De hade det.

Gustav: Ja.

L: Jaså Hon var medicinkunnig!

Gustav: Ja. Hon var medicinkunnig. Men det är gammal skrock mycket.

L: Trodde folk på sånt, tror Du? Hur var folk, när Du växte upp?

Gustav: Ja. Min mamma sa alltid: det finns inte något skrock. Så jag var ju aldrig nästan mörkrädd. Det var ett par gånger. Jag skulle ta den där vägen om. Det var ett program i Främbo skola se. Jag skulle gå igenom skogen där och det var en gammal käring där, Maja, hette hon. Hon hade haft fyra oäkta barn och 'tag' livet av dom I guess. Och hon hade ju dött. 'Ho hade varit 'dö i många år. Så var det ljusstrimmor i kåken - igenom fönstret där. Och jag tänkte: om det är någon luffare som kommit dit. Men då var det ett par gubbar som kom med en stor stark lampa och lyste in där. Så det är alltid nåt. Ja.

L: Så sätter svallvågorna igång. Det behövdes inte mycket.

Gustav: Dom tålde inte mycket.

L: Det fanns inte radio och det var många som inte hade tidningar heller.

Gustav: Det började med lite kristall där på 20-talet.

L: Ja. Så det var Den gamla goda tiden. Nu när Du växte upp. Du hjälpte pappa på gården då.

Gustav: Ja.

L: Hur länge?

Gustav: Ja, så länge jag jobbade lite grann på tegelbruket där i Främmestad också. Sen for jag ju till Amerika.

L: Innan Du åkte iväg. Vi talade om att Du var med i en studiecirkel. Vad för slags studiecirkel?

Gustav: Dels i Jordbrukareföreningen - jag var med i den. Valter Bengtsson, en bror till min svåger, och vi var mer aktiva där. Det var en genombrytning egentligen.

L: Var ni de första som började med något sånt?

Gustav: Ja.

L: Det hade inte förekommit något sådant förut?

Gustav: Nej. Och Idrottsföreningen vi började.

L: Men idrottsförening fanns det väl?

Gustav: Nej det började vi med då.

L: Säger Du det!

Gustav: Ja.

L: Jaså Det började också. Jaha. Och det var fotboll - först och främst?

Gustav: Ja - fotboll - ja. Sen fick vi springa lite grann! Men det blev ingenting! Vi hade ett par 'cykeltävling;' det kom från Trollhättan and Grästorp, och runt där. Vi hade en bra cykelåkare hemma, en stor pojke. Men han tillhörde ju Lidköping istället.

L: Men de har alltid haft bra cykellöpare i Lidköping.

Gustav: Ja. Han gick ju med dom. En stor pojke, på över 100 kilo. De mesta, mina kamrater, gick till Göteborg.

L: Så ungdomarna flyttade ut så fort de kunde då. I 18- 19-årsåldern försvann dom.

Gustav: Dom försvann fort, på 20-talet där. Det fanns ingen industri, se.

L: Men den som var äldst på en gård. Var det inte så att den pojken skulle överta pappas gård, eller?

Gustav: Ja - min pappa var ju inte så gammal, och; min bror var mer intresserad av jordbruket. Han var så liten. Han kunde hala in på kedjorna efter korna när han var liten. Sånär! Han var inte alls stor.

L: Hur mycket yngre än Dig var han?

Gustav: Han var född - jag är född 8, - han 11. Tre år.

L: Tre år ja.

Gustav: Inte fullt tre år.

L: Så ni ungdomar var tillsammans då.

Gustav: Ja vi hade studiemöten.

L: Vad studerade ni för någonting?

Gustav: Vi 'had' mesta litteratur. Historia. Dessa historieböckerna i Sverige, det var ingenting. Det var så mycket lögn i dem, så det var hemskt!

L: Hur fann Du ut det?

Gustav: Läste engelska, tyska.

L: Säger Du det.

Gustav: Ja! Du vet - man hör så mycket om Armfelts

L: Karoliner.

Gustav: Ja. När dom bar kungen över fjällen. Det är ju en stor lögn.

L: Du tror det?

Gustav: Ja.

L: Var har Du läst detta, eller?

Gustav: Ja nu -77, då gick vi med en sån här pensionerad bussresa till Norge. Vi körde samma väg.

L: Åh, Du var hemma i Sverige då.

Gustav: Ja. Och då var det en norsk jänta där när vi stanna i Halden - eller i Fredrikshald där, i fästet där. Hon tala om det att dom bar ner honom till fjorden där och så fick man ta båt. Dom gick aldrig över Sverige!

L: Jaa. Så dom har lurat svenskarna i historien då?

Gustav: Ja - likadant med - att man hör så mycket om Falu Koppargruva, and den betalade det 30-åriga kriget, se. Men jag mindes aldrig i de böckerna jag läste om de fjorton tunnorna guld som kom 'te och hjälpa dom till och komma in i kriget. Det stod aldrig någonting!

L: Ja en får akta sig för historieböckerna!

Gustav: Ja en får akta sig för väldigt mycket som stod där.

L: Det skadar inte att läsa många böcker.

Gustav: Nej. Jag har ju läst om amerikanska historien. Jag tycker om historiska böcker. Men - det vet man ju att den här svenske som skrev - den har Du hört talas om - Carl Sandburg. -den här: Gore Videll(?) -

L: Han har skrivit en ny bok nu.

Gustav: Så fort jag fick tag i den så läste jag den.

L: Du har läst den också?

Gustav: Ja. Han var ju en politiker.

L: Lincoln menar Du?

Gustav: Ja. Inte mycket lärd men han var kommen fram, Du vet, Folkligt.

L: Så om Du jämför nu då: Sandburg, och (?). Vilken tycker Du är bäst?

Gustav: Jaa. Sandburg, - han var 'la kanske en beundrare och Gore Videll, han berättar. Allt har ju vart 'en krig mellan pengagubbarna och - dom som byggde järnvägarna, och dom som tog över resten av landet.

L: Och mycket folk som har kommit i kläm.

Gustav: Ja. Det är våldsamt.

L: Du hade då studiecirkel i Din hemtrakt. Hur många var ni som deltog? Var de välbesökta?

Gustav: Jaa .. Kanske 20 hemma och på Främmestad - dom hade en 30.

L: Ni möttes varje vecka?

Gustav: Ja. Så hade vi Skogsblomman, det var Godtemplarorden.

L: Jaså Du var med i Godtemplarna?

Gustav: Ja. När jag var 15 började jag.

L: Det var en gammal förening?

Gustav: det var en gammal förening ja.

L: Vad tyckte Baron om nykterhetsföreningen?

Gustav: De tyckte inte om det.

L: Dom gjorde inte det.

Gustav: Nej.

L: Vad berodde Det på?

Gustav: Jag vet inte Varför.

L: Dom skulle ju vara För den - egentligen?

Gustav: De tyckte väl att man skulle gå till kyrkan istället.

L: Jaså dom ville inte ha konkurrens då.

Gustav: Nej. Ingen konkurrens. Dom härskade ju där. Prästerna, de tyckte ju inte att man skulle flytta eller någonting.

L: Dom var emot det. Men om Du jämför baronen och prästen. Vem av dem hade det mesta att säga till om i socknen? Om det var en baron inom gränserna.

Gustav: Det var ju inom Främmestad församling som'- Hiertana-' var.

L: Och där bodde kyrkoherden.

Gustav: Där bodde ju kyrkoherden. Det var ju (?) pastorat men jag tillhörde ju Tengene pastorat. som kyrkan i Grästorps, och Tengene och Trekärna(?), Fridhem. Det var fyra kyrkor, tror jag, som höll det där pastoratet. Så det var ju patron på Thamstorp egentligen som var förstagubben där.

L: Det var det.

Gustav: Ja.

L: Men - prästen var en hög person.

Gustav: 'Di hade ju sån respekt för folk på Den tiden.

L: Vad berodde det på, tror Du.

Gustav: Jag vet: min pappa - han bodde ju 'let's säga i (?) pastorat, men det var nära Tengene pastorat. Han gick 'te kyrkan för att vi skulle ha en sån 'gla' präst, se. Han gick och läste där men han läste ju bibeln mycket hemma också.

L: Jaså dom gjorde det när Du växte upp.

Gustav: Ja. Det var så många regler med religionen.

L: Vad tror Du? Gick de till överdrift med sånt?

Gustav: De gick till överdrift. Ja.

L: Så blev Du trött på det då.

Gustav: Och ungdomen flytta ju ut, så det blev en annan anda.

L: Det blev de äldre kvar då.

Gustav: De äldre kvar, ja.

L: Det blev inga nyheter som kom in.

Gustav: Inga nyheter som kom in.

L: Hur gammal var Du när Du slutade arbeta på Din pappas gård? 17 18 år?

Gustav: Egentligen jag jobbade på tegelbruket där.

L: Du hade redan slutat då?

Gustav: Ja.

L: När Du var hemma. Kunde Du säga till pappa att: Vi gör det på det Här viset istället. Vi tycker att det är bättre. Kunde Du komma fram med sådana idéer?

Gustav: Jag tror nog han var mera

L: Diplomatsisk?

Gustav: Jag tror jag tagit mera än vad min bror gjorde. Min bror - han hette Bror. Jag hörde Tryggve Lie - Du vet; Förste sekreteraren i UN, på Höghskolan här. Han sa det att: "karln var en hjälte i Sverige - och - en idiot i Norge". Och det kan jag ju hålla med om! Och jag har sett min bror en gång! Han kastade en! -

L: Jaså han var hetlevrad?

Gustav: Nej, inte hetlevrad.

L: Han hade sina fasta idéer som han inte ville rucka på.

Gustav: Ja.

L: Hur såg Du på era grannar? Varje år ska det ju komma förbättringar. Om än inte varje år så var 10:e år, i regel. Följde folk med i den utvecklingen, och utvecklade sig?

Gustav: En del kanske gjorde det. En del hängde kvar vid det gamla. Men min brorsa är det ju egentligen som sköter det. Han har ju en väldigt modern lagård - och allting. Det är modernt, så.

L: Tror Du det är hans söner som har gjort det?

Gustav: Det är nog Bror, som han heter. Det är nog pojkarna. De är inte gifta. Hon är sjuksköterska from Trollhättan.

L: Så hon har sitt arbete då också.

Gustav: Det vill säga - dom har ett vilohem på Thamstads slott. Ett vilhem. Jag jobba där också och hjälpte trädgårdsmästaren och gjorde iordning rabatter och så på våren och det var ju en massa, skulle vara nervösa personer. Då, när jag kom hem 36, dit. De kom från Göteborg, för Göteborg köpte den se. Sahlgrenska. Han som var i trädgården, han var vid Sahlgrenska i Göteborg. Så han kom upp på våren. En väldigt hygglig karl.

L: Så det är ingen herrgård längre, i frågan om jordbruk och sånt?

Gustav: Ja det är en hyfsat small gård på en 250 tunnland.

L: Pratade ni om Amerika i Din hemtrakt någon gång? Du hade inga släktingar i Amerika?

Gustav: Alltså min pappa -

L: Din pappa hade varit över - ja.

Gustav: Min pappa har varit där och min styvmor har varit där, så det allt jag hörde.

L: Så Du växte upp med Amerika då!

Gustav: Ja, jag växte upp. Så pappa sa: det var ju en bra plats att lära sig nånting och komma ut med nya idéer. Men han har alltid velat jag skulle komma tillbaka.

L: Han ville att Du skulle åka?

Gustav: Ja, åka, men komma tillbaka. Men jag var ju hemma 36, då var det ju färdigt!

L: Då förstörde Du det.

Gustav: Ja!

L: Men vi får inte gå så snabbt fram nu. Du visste vad Amerika Var då alltså.

Gustav: Jag visste att det fanns inget guld.

L: Din pappa sa det?

Gustav: Ja!

L: Var hade han varit någonstans?

Gustav: I Asthabula, Ohio. Han skyffla järnmalm från båtarna där. Det var det värsta arbete. Men det var rätt svenskar och finnar. Jag fråga en gång vilka som jobba där. Han sa det; det är bara svenskar och finnar och det var en gång en irländare.

L: Han kom till Asthabula. Var det någon kamrat som han åkte tillsammans med?

Gustav: Jo det var en släkting.

L: Släkting. Så dom var med på båten när han åkte.

Gustav: Ja. Jag tror det var Nils. Hanna Mårtenson och Nils Jonson, från början. Dom kom från Stora Mällby, där alla hop, där. Svenskar. Konstigt nog, att En kom först och så kom dom andre. Men det var en som hette Gudmundsson. Han hade kommit där på 1870-talet. Han var den förste. Så hans son var ju där. Så dom kom. Min faster - jag vet inte när hon kom, någon gång på 80-talet.

L: Jaså, Så pass tidigt.

Gustav: Mm. Så min farbror, han dog ju där. Han dog ju på vilohemmet.

L: Han stannade kvar.

Gustav: Han stanna kvar - ja.

L: Och Din pappa, varför åkte han tillbaka?

Gustav: Han åkte tillbaka. Han var hemma och förlovad 1900. Och sen lämna han på hösten 1903.

L: Med den svenska flickan då eller?

Gustav: Ja hon var ju still - min mamma var still i Sverige.

L: Jaså! Så hon ville inte följa med då?

Gustav: Ja. Hon ville inte komma hit.

L: Nähä. Då övertog han farmen i Djupedal.

Gustav: Ja.

L: Och det var hennes födelsegård, det?

Gustav: Hennes födelsegård. Det är den gamla släktgården.

L: Så - det är inte undra på att Du känner till Amerika - och Asthabula i synnerhet!

Gustav: Ja, och Cleveland.

L: Och Cleveland ja. Du visste vad det var frågan om. Vad sa pappa då, när Du kom och sa att: "(Nu ska jag åka till Amerika)". Vad sa han?

Gustav: Han ville ju att jag ska gå över. Det var hårt att få något arbete på 20-talet vet Du i Sverige. Det var så mycket folk arbetslösa i Trollhättan och Göteborg och då kom 'di ut på landsbygden och skulle försöka få nånting. Det var knappast nåt arbete och få.

L: Det gick inte att få något arbete - någonstans.

Gustav: Nej, det var dåligt. Om man inte hade nån släkting, se, det vill säga; som hade nåt och säga till om. Annars var det nästan omöjligt att få något arbete. kanske på vägarbeten, eller någonting sådant.

L: Du kom över 1920 ?

Gustav: I juni månad, 1929

L: -29, ja - Du var 21 år då.

Gustav: 21.

L: Hade Du gjort värnplikten då?

Gustav: Nej. Jag mönstra när jag var 19, när jag skulle. Jag fick skriva till kungen, som dom sa. Den kanske ni har hört, va!

L: Ja vi har hört det förr ja.

Gustav: Ja!

L: Hur gick det till då?

Gustav: Som ni minns så drog dom in hälften av alla regementen i Sverige. Det var avrustning då, 28 och 29.

L: Det skulle bli fred i världen, sa dom.

Gustav: Det var Fred i världen - ja.

L: Nationernas Förbund.

Gustav: Ja. Det var Därför, att de behövde 'en inte. Jag skulle ha gått till infanteriet i Borås - men - dom har fått klara sig. Jag behövde inte gå.

L: Så Du fick tillstånd då?

Gustav: Jag fick tillstånd.

L: Så då köpte Du en biljett - i Göteborg?

Gustav: I Göteborg.

L: Var Du nere och köpte den själv eller?

Gustav: Jag tror jag var. Jag kan inte minnas det nu.

L: Om vi går över till Nykterhetsföreningen. Du var med i styrelsen där också?

Gustav: Ja. Det var någonstans där, vi hade kretsmöten. Så jag fick andre graden i alla fall. Så jag var ju godtemplare när jag kom hit 'te Amerika. Det var ju förbud här. Jag kom till Asthabula, Ohio, jag jobbade där på en construction för tre 'månar. Och sen sa min faster att jag skulle gå till Detroit. Alla skulle gå till Detroit där, bara för att det var mobilindustrin. Det var ju genombrottsåren. Jag kom dit. Det var på hösten då. Jag 'skull få jobb i en verktygsfabrik var dom gjorde finaste verktygen för Ford själva. Där var dom 35, alla skandinaver. En dansk var bas där. Han sa till mig: Vi skall få in åtta nya maskiner. Så kom tillbaka en vecka på måndag, sa han. Men Du får gå ner och få dom första papper. Jag gick ner där i Detroit och fick papperen. Då förklara dom för mig att jag ska ha kort med mig. När jag kom dit på måndagen, då sa han: "Du får nog vänta lite grand. Ford har just lagt av 25 000 man".

L: 25 000.

Gustav: 25 000. Så på en vecka så var det 100 000 som gick.

L: Du kom rätt i smöret.

Gustav: Rätt i smöret! Och då hade jag träffat en. Han kom från Stora Mällby. Det var i Asthabula. Han var ungefär en mekaniker. Han sa: Om Du vill kan Du arbeta. Kom och se mig, så ska jag ta Dig till arbete. Så jag hängde around en vecka i Detroit och sen tog jag bussen och stoppa i Asthabula. Sen tog jag bussen och järnvägen upp här. Jag hade en tredje kusin här i staden Jamestown. Vi spendade två dagar, och det var likadant överallt.

L: Du hade inte stannat upp i Cleveland på vägen? Det var lika dåligt där?

Gustav: Det var lika dåligt där.

L: Så Du var aldrig där någonting och sökte arbete?

Gustav: Nej. Jag jobbade aldrig i Cleveland. Så jag fick arbeten med (?). Det var allt jobb ibland. Men sedan började det bli lite bättre där. Sen; 37, flyttade jag hit till Jamestown.

L: Men innan vi går in på det hela, mer i detalj. Du får tala om nu hur Du åkte ifrån Sverige. Du sökte hos kungen och han gav Dig tillstånd. Du köpte biljett. Och Du gick till prästen för att få flyttningsbetyg.

Gustav: Ja.

L: Vad sa prästen till Dig då?

Gustav: Han ville att jag skulle stanna i Sverige.

L: Sa han till Dig det!

Gustav: Jaha. Han sa: Du får aldrig se dom vita björkarna mer!

L: Var det många som emigrerade vid Din tidpunkt?

Gustav: Inte många ifrån Den socknen. Det var två pojkar from andra sidan Nossan, vid - vad heter det; Annerstad, två pojkar, som hade lämnat. Och En pojke: Ståhl. Han hade slakteri och var nästan granne där var jag bodde. Han, Holger, it was tre pojkar. Han var charkuterist, den äldste. Det var Holger och Henrik och Evert - han var ju lite äldre än jag. Jag vet, de kom alltid och pratade med pappa. Han hade jobbat på en båt, den äldste. Sedan flyttade de till Chicago. Men de är alla döda nu förstås - för många år sedan. Och det var den enda som hade lämnat på många många år. Sedan var ju den andra mycket äldre förstås.

L: Så prästen hade inte haft så mycket arbete med att skriva ut flyttningsbetyg. Men han gav Dig ett varningens ord.

Gustav: Ja.

L: Men det hjälpte inte.

Gustav: Nej.

L: Du hade ingen flicka i Sverige, vid den tiden, som Du behövde lämna?

Gustav: En har ju alltid Någon flicka!

L: Vad sade hon då när Du skulle åka?

Gustav: Ja. Vad kan man säga. 'En' skulle ju alltid komma tillbaka, vet Du!

L: Du hade det trycket på Dig då att Du var tvungen att Ut och skaffa arbete.

Gustav: Ja.

L: Hade det funnits arbete vid den tidpunkten - hade Du stannat i Sverige då?

Gustav: I 15 år så - min pappas kusin han tillhörde vad 'di kallar Kooperativa Byggnads i Göteborg, Hjalmar Larsson. Han blev ju president sedan där.

L: Kooperativa!

Gustav: Ja. Let's säga; han var ordförande på Byggnads.

L: Din pappas?

Gustav: Kusin. Ja.

L: Jaså han var socialdemokrat - och Din pappa var Höger.

Gustav: Well. Han var nog högern också, men -

L: Han var tvungen till och ha arbete!

Gustav: Ja. Det vill säga: dom gjorde ju mycket arbete för stan, så det blev ju socialdemokratiskt.

L: Ja.

Gustav: And - jag trodde att jag fått jobb med honom. De hade en verkstad som de inreder. Men en annan släkting trodde han skulle få bo in med honom. Han tyckte inte han tjänade nog. Han tillhörde också. Men när jag lämnade, då så sa han att "Jag kunde fått ett arbete här med detsamma" see.

L: Ja då kom det fram arbeten.

Gustav: Hu ja.

L: Men då var det för sent.

Gustav: Då tyckte jag det var för sent. Det kanske var lika bra Det vet Du. 52, när jag var hemma, då hade de nära 250 arbetare som jobbade på firman och hans pojk Ingmar sköter om firman. Han är ingenjör.

L: Han kom lite för sent. Men Du sa att: - kände Du ingen, så var det omöjligt att komma in.

Gustav: Det var många i fackföreningar som gick utan arbete. Först fick man pumpa in dom. Tillhörde man inte fackföreningen, så

L: Du menar att fackföreningen var stark då 29?

Gustav: Byggnadsfacket. Hur kunde 'en' komma in. Jag hade en kamrat. Han hade en släkting som jobba runt landet där. Så han lärde sig och kom in i fackföreningen. Så fick han jobb i Göteborg sen. De var två bröder. De hade en farbror som hade 'en stor åkeri i Göteborg; Johanssons Åkeri. Det var stort. Man måste ha det. Det är sak samma i Amerika många gånger.

L: Man måste ha nån som man känner.

Gustav: Ja.

L: Och Du hade inget direkt yrke då heller?

Gustav: Jag hade lärt mig lite snickare. Min farbror var snickare. Jag hade lärt mig lite möbelsnickeri.

L: Jaså! Så Du kunde!

Gustav: Ja. Så jag hade jobbat också, men;

L: Så Du kom ner till Göteborg och köpte biljett och det var; - till vilken båt?

Gustav: .. Drottningholm.

L: Drottningholm.

Gustav: Ja.

L: Vad kostade biljetten?

Gustav: Ja, omkring 300 dollar, tror jag det var.

L: 300! Kronor menar Du?

Gustav: Nej, det var mer i kronor. Ja det var inte mycket, i alla fall. Var det kronor? Jag tror det var 300 dollar fram och tillbaka in 36.

L: Ja det skulle jag tro att det var - ja.

Gustav: Ja.

L: Vilket datum var det som Du gick på i Göteborg?

Gustav: Ja, det var nog första dagen i juni.

L: Jaha. Och Du tog tåget då ifrån .. Nossebro?

Gustav: Jag tog tåget ifrån Främmestad.

L: Främmestad ja.

Gustav: Sen till Nossebro och sen till Göteborg. Västgötabanen till Göteborg.

L: Var det något kalas när Du åkte? Eller visste folk om att Du skulle åka?

Gustav: Nej, det var tyst.

L: Det var tyst?

Gustav: Ja. Jag hade två kamrater som cykla ner till Göteborg. Mina två bästa kamrater.

L: Och vinkade av Dig!

Gustav: Ja. Så träffa jag en kusin till han i Göteborg där också och Hjalmar kom ner. Han var ju byggmästare då, vet Du. Så - det var ju några stycken. Och min bror kom ner också.

L: Du låg inte över natten i Göteborg, utan Du kom ner?

Gustav: Jag låg över natten i Göteborg.

L: Hur var överresan till New York?

Gustav: Ja, det var dåligt. Det vill säga - båten Drottningholm, det var en lång, smal båt. Den gick såhär mycket, se. Och emigranter, och uppassare på båten 'di var ju lite högre upp på Den tiden. 36 så - där ombytt!

L: Mötte Du någon annan som var emigrant?

Gustav: Oh ja. Två pojkar gick till Kanada och en gick, jag tror, till New York. Och en stor pojk från Landala, han hade vart hamnarbetare, en stor tuf pojk, rödhårig. Han hade kommit i slagsmål, så han hade bäst och lämna!

L: Jaså det fanns sådana på den tiden med. Så han stack iväg. När landade ni i New York?

Gustav: Ja, jag vet inte. I början på juni, let's säga. Nånstans. Runt den 15:e, eller nånting. Jag kan gå in i mina papper, om jag kan.

L: Ja, men det är inte så noga. Du gick igenom Ellis Island?

Gustav: Nej.

L: Det fanns inte då? Det var stängt?

Gustav: Det var stängt. Vi hade inspektion, let me säga. Vi hade en doktor kom ombord på båten. Gick förstaklassen rätt igenom. De enda som dom titta på var tredjeklassarna!

L: Du åkte tredjeklass?

Gustav: Jag åkte tredjeklass.

L: Hade Du haft läkarundersökning i Sverige?

Gustav: Yes.

L: Så Du hade papper med Dig - på lungorna, till exempel?

Gustav: Ja, papper ja. Jag hade betyg, ja, det var 9 i betyg, tror jag.

L: 9! Att Du var nykterist, och

Gustav: Ja. Att man inte har lämnat några barn efter sig och allt. Det var en massa! Att 'en inte var kommunist eller -

L: De frågade det också på den tiden.

Gustav: Ja.

L: Det fick Du skriva under på då. Du var högerman från Sverige sa Du.

Gustav: Nej jag var ingenting!

L: Jaså Du var ingenting politiskt på den tiden?

Gustav: Nej, jag hade inget politiskt.

L: Du hade inget intresse alls för det?

Gustav: Nej jag tror jag tillhör mer det frisinna. De frisinna på den tiden; att det skulle bli mera studier och mindre arbete.

L: Jaha.

Gustav: Bättre skolor.

L: Så Du hade blivit invävd i den idén, genom studiearbetet.

Gustav: Ja. Jag tror min mamma - even hon var (?) före hon dog.

L: Jaså hon hade sådana där åsikter.

Gustav: Ja, hon hade.

L: Mera än pappa, kanske.

Gustav: Jaa, han tillhörde det gamla. Präster och officerare!

L: Axvalla hed, vet Du. De skall i stram givakt. Foten skall vara i dörren, innan beslutet är klart! När Du satte foten i New York då, på kajen där. Då visste Du inte vad som skulle komma om 4 5 månader.

Gustav: Ja, det var så många som gick till Chicago. Det ska jag säga - folk gick mera. Jag fick gå till Asthabula, jag var den ende. Och dom tog mig till New Yorks Central. Vad de kallar en nicol plate se. Så det var en emigrantpastor. Han sa till mig att: sätt en lapp på en, se. Han tog mig till en station och han betala för taxin. Jag betala honom for droskan se. Och sen sa han: - när Du ser de där med mössorna, de niggrerna, att visa honom den. Och jag satt där. 'Di hade ju servering. Dem sprang ju så fort och 'en annan var ju lite bortkommen, Du vet. Så såg jag någon som skulle lämna, så stod någon rätt bakom och dök på stolen. Så jag visa henne, som vi kallar Red cats You know att vilket tåg det var. Så jag åkte till Asthabula. Min farbror och hans äldste sonen med flickan, hon körde bil - min kusin. De hämtade mig där vid järnvägsstationen i Asthabula.

L: Då var Du i Amerika.

Gustav: Då var jag i Amerika. Det var en gammal gumma som var med. "Adjö Amerika. Jag förstod rätt nu". "Nej" sa jag!

L: Du hade inget val längre. Det var Din faster Du kom till då?

Gustav: Ja, min farbror.

L: Vad hade hon för idéer?

Gustav: Hon var modern.

L: Vad ville hon göra med Dig nu då?

Gustav: Hon ville jag skulle jobba, var som helst. Det var ju ett jäkla arbete. "De fördärvar Dig" sa hon, "om Du ska gå till Detroit".

L: Hon förstod det.

Gustav: Ja, Du vet, alla gick till Detroit. Hela Allsvenskan var ju där och spela fotboll.

L: De var det - ja.

Gustav: Ja. De värvade; ingenjörer och allt sånt. Folk börja köpa bilar i slutet på 20-talet, sen modellen A kom ut, och det var ju 29; 28 29.

L: Det satte Amerika på fötter.

Gustav: Amerika sålde ju bilen A, så det var 'nåt hemskt ja. Alla skulle ha bilen. Men sen sprack det ju.

L: Det varade inte länge.

Gustav: Nej, det varade inte länge. Man kunde köpa en bil som hade vart kört en tre 'månar för 360 dollar - i Detroit. Och det var folk! De hade köpt på avbetalning och det var bilar in tusental. Varena 'plass fick dom sätta dem. De tog tillbaka dom se.

L: Din faster i Asthabula. Var hon rädd för att Du skulle få besvärligt att skaffa ett arbete? Varnade hon Dig?

Gustav: Hon sa ju det att: jag åkte ju tåget dit på julen. Då sa hon: - har Du inte fått jobb här - så har 'di fått skickat hem mig. - - För det gjorde ju svenska staten; hem, många då, på den tiden, som hade inte jobb. För - 'di svenska pojkar som gick här för en tre år och inte gjorde någonting. I stan här.

L: Men, Du - jag glömde fråga en sak här. Du sa att Ellis Island var ju stängt och Du hade inga problem med doktorn och med intyg och sånt.

Gustav: Nej.

L: Utan Du gick Rätt igenom.

Gustav: Rätt igenom.

L: Det var inga svårigheter.

Gustav: Nej.

L: Så Du kom då till Jamestown.

Gustav: Ja, det var senare, det.

L: Ja efter Detroit, och Asthabula.

Gustav: Sent, i november, kom jag här - nånstans.

L: I november.

Gustav: Ja. 29.

L: I november 29. (Dessa data skriver nog Lennart ner). Och då fick Du det här arbetet, nere på

Gustav: Ja, (?) Fabrik.

L: Det var bättre!

Gustav: Det var 'möe' bättre. Så stannade jag där i 7 ½ år. Så fick jag jobb. Jag ville alltid komma ner här. För jag tog ju mina medborgarpapper och jag hade ingen chans att gå någon skola, se. Vi hade en 'lärinna', utav svensk härstamning. Vi betala henne 1,25 - vi var fyra pojkar - så hon fick 5 dollar för ett par timmar. Lektioner i engelska, och; vad vi kallar (?). Dom hade ju inte det här, knappt.

L: Nähä. Var hon en amerikansk, infödd.

Gustav: Hon var född här i Jamestown.

L: Hon var svenskättling?

Gustav: Svenskättling.

L: Hon förstod svenska också?

Gustav: Lite grand.

L: Så hur ofta gick ni för henne?

Gustav: Två gånger i veckan.

L: Så det var privat tutoring, som man säger.

Gustav: Det var privat. In Lutherska kyrkan in (?).

L: Jaså där, ja. Så Du bodde ett tag i Madin(?) då?

Gustav: Jag bodde i Madin, 7 ½ år.

L: Men Du hade inget arbete?

Gustav: Jo jag jobbade. En sommar var jag ute på en sån farm. En tysk pojk där. Han hade en bror, som hade en gård då. Så jag jobbade där en sommar. Jag fick inget betalt men jag fick tvätt och mat och så.

L: Ingen fackförening?

Gustav: Nej! Sen på hösten var jag inbjuden där. Familj och släkt. Det är mycket tyskar.

Många svenskar och tyskar lever i det lilla samhället. Så; det blir en blandning.

L: Hur lärde Du Dig att komma in med arbetet; med tyskar och engelsmän. Hade Du det svårt med engelskan de första två årena?

Gustav: Nej. Jag hade inte svårt med engelskan inte.

L: Men Du studerade den inte i Sverige?

Gustav: Inte mer än att jag läste ett par böcker pappa hade.

L: Så när Du nu hade kommit till Jamestown.

Gustav: Ja.

L: Vad gjorde Du under den första tiden?

Gustav: Jag jobbade i en möbelfabrik.

L: Vems fabrik var det?

Gustav: Ja den är nedslagen nu. Den hette Table Company.

L: Och dom gjorde alltså bord?

Gustav: Dom gjorde bord och byråer. De gjorde rätt fina möbler och sådana hära stora byråer, som gick tillbaka till 17- 1800-talet. Ja - Reproduction förstås.

L: Vad för slags trä använde de sig utav?

Gustav: Det mahogny mycket.

L: Och den fabriken var nere i downtown?

Gustav: Där nere vid den där ån, och hamnen - där.

L: Jaha. Så hur bodde Du då, det första? I ett boarding house, eller?

Gustav: Ja, i Boarding house, ja.

L: Åt Du på restaurangen i? -

Gustav: Nej jag åt i boardinghuset.

L: Jaså.

Gustav: Och man bar ju alltid sin lunch med sig.

L: Och de gjorde iordning den åt Dig?

Gustav: Ja. Svenskarna, dom många som kom - de hade portföljer!

L: Hade dom portföljer?

Gustav: Ja! Så bar de maten med sig! Som de gjorde i Sverige! också.

L: Hade Du också en sån med Dig?

Gustav: Nej jag hade aldrig det. Jag hade en sådan här järnbox, Du vet.

L: Lunchbox.

Gustav: Ja!

L: Du skilde Dig från mängden då.

Gustav: Ja. Det vill säga - jag blev ju van där. Det var ju bara amerikanare levde där - så att säga - så.

L: Jaså det var inte många svenskar som arbetade i den fabriken?

Gustav: Ja. Det var svenskar där. De som jobbade var i andra och tredje generationen.

L: Det var inte svensk ledning för fabriken?

Gustav: Det var amerikansk ledning där. Ett par 'bas var svenskar. -41 så blev det eld i fabriken där. De ville jag skulle stanna kvar och laga upp en massa möbler efter, men jag hade lagt in ansökan om the Bell Aircraft och pojken föddes. Han, Jan, som han heter, han nästan Dog dan efter. Han var - vad de kallar (?) - spurtare - han kom med fötterna först. Och sen fick han blod(?) i bröstet, det tog 2 ½ år förrän den gick bort. Så då han nästan dog på tisdagen och sen gick vi till Buffalo. Så jobba jag där i 7 ½ 'månar, jobba för Crescent Tool, för då började krigena, vet Du.

L: Jaha. Hur var det under depressionen? Höll Du på då -

Gustav: Ursäkta.

L: Depressionen. Alltså: Du kom 29 i november.

Gustav: Jag kom här i början på juni.

L: 1929?

Gustav: Ja till Asthabula i Ohio.

L: Men till Jamestown kom Du i

Gustav: Till den här trakten. Jag kom 29, - i november - sent.

L: Ja. Och då tog Du in på boardinghuset och började fabriksarbete.

Gustav: Ja.

L: Hur länge höll Du sedan på i den fabriken?

Gustav: Jag 'hållde på där i 7 ½ år.

L: 7 ½ år!

Gustav: Ja - så fick jag jobb här i Jamestown.

L: Hur var det här innan depressionen? Var Du avlagd emellan, eller?

Gustav: Ja. 31! var rätt bra här. Han var - Kling - han var ju smålänning. Han kom in här när han var 17 år. Han var en jäkla affärsman får man säga! Han klara 'å' det. Men det blev

avdrag. Om de hade 50 cent i timman så var det nerlagt till 25 cent i timman. Och här, på (?) så var de avslaget till 9 10 cent.

L: I timman?

Gustav: I timman.

L: Arbetade ni lika mycket då? 8 timmar, eller 10 timmar?

Gustav: Jaa det var 9 timmars dag - från 9 ½ timmar, tror jag det var. Men de försökte ju, som Kling sa, "Det finns no bottom i dem". De försökte ju tjäna lika 'möcke' på hälften betalning som nu. De slet, så det var hemskt. Och dom som inte kunde följa med, 'di blev ju avlagda.

L: För det fanns ju alltid arbetare som kunde komma in.

Gustav: Jaa då. Då betalade man 5 cent mindre!

L: Fackföreningar - det fanns inte?

Gustav: Det fanns inte - men det börja då. Det började på 30-talet då.

L: Jaha.

Gustav: Det var, vad de kallar för Furniture Union; det vill säga möbelsnickarnas.

L: Vilka startade Den. Var det svenskar bakom den - eller?

Gustav: Tja. Det var nog en svensk som började. Han var ju svartlistad, förstås; - här. Och en annan - det var nog något svenskt i honom också - blandat - som många svenskar här ju. Det är nästan 50 %, här. Och han klarade det ju mera så det blev organized här.

L: men han, den förste Du nämnde, vad hette Han? Gustavson?

Gustav: No. Anyway. He was - han var på svartalistan. Black listed. He worked on the (?). Så - han fick lämna. Han gick till Buffalo, som vi gjorde. Men vi åkte fram och tillbaka, då, i början. Nej inte till början. 3 ½ månader bodde jag in Buffalo och kom hem på lördagen. Och - ibland jobbade jag på lördan, så jag kom hem på söndan.

L: Var han med, den här, då?

Gustav: Han var med då också. Och 'di försökte få honom hit också in The Manufacture Association här, tried to influence den vägen.

L: Det var svårt att organisera, naturligtvis, därför att det var så god tillgång på arbetare.

Gustav: Ja det var svårt. Och - 'en förskräcklig hårt. I många möbelfabriker var det ju svenskarna som börjat och dom hade börjat med Ingenting. De var hårda.

L: De var hårda.

Gustav: Ja.

L: Det gick inte att svälta ut dem precis.

Gustav: Så det blev ju att det var Hårt emot hårt i början. Men - en ska inte säga det - men - italienare, de började alltid bråket, och sen fick svenskarna hålla ut, vet Du. Många av italienarna som jobba, de fick ju ta de sämsta jobbena, egentligen. Det mesta in lack - furnishing, and so far.

L: Då blev de infösare där.

Gustav: Ja.

L: Hur var de att arbeta med då - italienarna?

Gustav: Ja, de var bra arbetare, när 'en' såg dom. Men 'di stuck together, You know.

L: Jaså dom klickade tillsammans.

Gustav: The same is today. I have felt that, yes.

L: Jaha. Men Du - dom var väl en minoritet?

Gustav: De var en minoritet, till början ja.

L: De kunde inte sticka upp.

Gustav: Nej, de kunde inte. Men - nu är de egentligen de drivande, här i stan.

L: De italienska?

Gustav: De har hus, och är i affärer; business, You know. Det är likadant som vi. Jag ville aldrig mina pojkar till in möbelfabrik, som vi. Dom fick ju The New York States stipendium. Vi sa. Om dom klarar sig i skolan här skulle dom få stipendium och det fick dom, bägge två.

Så skall vi hjälpa dem att gå i 'en college, You know. Så vi skicka dem till de bästa skolor. Jan gick igenom Cyracuse University, and Greg went to Cornell.

L: Det var inte dåligt!

Gustav: Så gjorde 'di mesta svenskarna, med underhållet påbrå. Och 'di försvann ju från stan. Vi har förlorat bästa krafterna här i Jamestown.

L: Så den generationen som kom efter Dig, de sökte sig ifrån Jamestown då?

Gustav: Ja. De som kom senare från Sverige, rätt många, har gjort det bra. De hade bättre skolning i Sverige.

L: Men när Du kom i november 29, Du var väl en av de sista emigranterna som kom.

Gustav: ja. Vill säga: Jag kom ju i juni - som Du vet, men jag kom till Jamestown här

L: Senare.

Gustav: Ja.

L: Sedan när Du kommit hit då. Då kom det väl inga från Sverige längre?

Gustav: Ja det kom några 30 och sista 31, men det var inte många. Och sedan, efter kriget - i 47 - mellan 47 och 50 - så kom det några. Men 'di stanna inte. För Lasse Wallin, och två utav dom som jag landa med- hans far var från Volvo, han var en mecanic, från Volvo. Dom börja ju och exporterar Volvo then. Annars. Ja det var inte många som kom, nej. Vi hade ett nästan svenskt fotbollsteam där i 40, 50, men 'di gick tillbaka dom flesta.

L: Det var svenska spelare.

Gustav: Ja det var svenska spelare. Två göteborgare, och så var det en: Jim Nelson. Han var född här i Jamestown men during The depression så hade han passed to Stockholm. He came back. He played. Och vi had one från Värmland. He had played in AIK in Stockholm. So - we had a real good team here. We were figured up in The New Yourk Champions, we had a good chance. But; people went back. One went to Washington, and so on.

L: Vad hade dessa för arbeten? För de var väl inte professionella fotbollsspelare?

Gustav: En som hade en restaurant här, hette Carlson. Det var någon släkt med den göteborgaren. 'Di var bara här och lärde sig. 'Di hade gått igenom affärsskola i Göteborg, så de var här och lärde sig och gick tillbaka. Jag vet inte hur dom andra gick. Det var endast två utav dom här Eastman pojkar. Östman, som var oppe från Norrland. Och så gick familjen tillbaka till Sverige. Han dog och 'di hade en jänta. Hon gifte sig med den här - ja - han har gjort det väldigt bra. Han kom in. Hugo Lindgren - som har (?) Products, and now he's a general forman there.

L: Berätta lite om Ditt arbetsliv. Du hade en del kunskaper kring möbler.

Gustav: Vill säga - min farfar - han var ju en stor kraftig karl. Han kunde göra nästan allt. Han byggde hus och han snickra möbler. Han spelade instrument och bra sångrösten.

L: Du lärde Dig av honom.

Gustav: Han hade en gammal hemgjord svarvstubb, förstår Du. Då fråga jag hur han gjorde hjul, se. Kärrhjul och vagnshjul. Jag fråga honom: hur mycket? Det är tre gånger mitten! svarade han. Men han hade idéer. Det var the forman som kom här, i Jamestown; Lars. He said: You know: in the (?) Mecanics -

L: Ja -

Gustav: He said: There is nothing that the Swedes not have done, that long time ago!

L: Men det var väl så med det här Crescent Tool?

Gustav: Ja. Ja.

L: Det var det väl en svensk som hade hittat på?

Gustav: Det var en som hette Ahlman, eller Ahlburg, tror jag, som hade 'tat' med sig mycket from Sverige. Och sen var det Dahlström. No. Nej Nilson och Peterson, Karl Peterson, han

kom ifrån Småland. Det var ju rätt bra familj, för hanses svärfarbror jobbade jag med i Crescent Tool. Egentligen han gjorde ju inte 'möcke' d'är. Han sprang där och 'flötta' saker. Men; i alla fall. Han tala om för mig att Krüger kom. Han kom hälsa på dem. Så han var nog av bättre familj egentligen.

L: Jaså. Tändstickskungen!

Gustav: Ja. Vill säga. He told me (? resten). Så han var en framstående person, vill säga.

L: Jaså - Petterson - menar Du nu?

Gustav: Ja, Peterson, ja. Karl Peterson.

L: Så Hade han pengar redan då han kom hit?

Gustav: Tja, nog inte 'möcke' se. Det var ingen som hade några pengar.

L: Men Krüger, att han var bekant med honom. Han ville att han skulle köpa aktier i Tändsticksbolaget, väl.

Gustav: Oh yes. Det var en som hette Nelson - en skitgubbe. Han var ju född här. Han hade lite pengar, men han satte in 500 dollar in fabriken. Och det var några stycken som hade 'hjalpt' honom sedan. Till början.

L: Du nämnde Krüger här nu. Det var ingen här i Jamestown som förlorade pengar på Krüger - när han ... sköt sig?

Gustav: Det är möjligt. Det vet jag ju inte.

L: Det känner Du inte till?

Gustav: Nej.

L: Men det var antagligen anledningen, om han besökte honom här, att han ville ha pengar. Eller sälja aktier.

Gustav: Jaa.

L: På arbetsplatsen. Du var lite känd med maskiner. Du kunde göra möbler.

Gustav: Ja.

L: Hade ni kafferast på förmiddagen?

Gustav: Nej.

L: Ni gick; ifrån frukosten, direkt till

Gustav: Se, jag ska tala om. Jag for till Rockford och jobba där i 7 ½ 'månar. Och sista månaden så Fick jag en sex åtta personer till sköta om. Jag hade 'beams(?)', vad 'di kaller, som ser till att komma in plåten på yttern på, på beam. Så vi satte på två gun - en 30 och en 50 mashine gun se.

L: Och det var under kriget det?

Gustav: I början, före kriget. Det var när tyskarna gått in i Polen.

L: Och Då började produktionen.

Gustav: Förut så var det ju så hemskt noga, det var precis som det skulle vara 'en klockverk se. Men så började det släppa lite grann. Och då kom sig i alla fall att: (?). 'Di hade ju fyra maskin for mashines guns.

L: Och detta var för flygplan?

Gustav: Flygplan ja. När jag var i Finland, -52, 'had jag mött den där Anders Rampsey, eller Rampsey - i Sverige, också. Så jag fråga honom om han var blue blod eller 'röblodig. Ja, blåblodig. Nej, sa han. Han var friherre hans far. Och han tala om för mig; han hade flugit. Han hade 'sköt ner sex av dom där air cobran, see, i Finland. De mesta av dom gick till Ryssland, se.

L: Dom planen!

Gustav: Dom planen ja. By an accident, I found a book, written by a captain - in the library here. They had ordered 4 090 planes, and; 4 073 was delivered.

L: Jaså Ryssland fick dom planen då.

Gustav: Ja, 'di fick dom.

L: Du arbetade på kanonerna?

Gustav: Jag jobba på (?) section. Du vet - nu ska jag tala om - det var ju många som försökte komma upp sig, Du vet. Men - pojken var ju sjuk - och - Helen var ju här själv. Så jag var glad! Jag börja 4.30 och sluta klockan 1 på kvällen. Men, Du vet, De tog ju in inspection. Om det var lite i lådan så skulle det plockas ut. Jag lämna klockan två, och kom här och börja jobba klockan 7 på kvällen. En tordes inte vänta, se! men det var hårt och komma in till Crescent Tool.

L: Var det det!

Gustav: Ja, Väldigt hårt. De trodde det var den bästa plats. Det var det inte, men det trodde dom, att det var.

L: Så Du höll på i 7 ½ månad i Buffalo?

Gustav: Ja, i Buffalo där jag gick. Det är rätt.

L: Och sedan kom Du tillbaka till Jamestown och stannade för gott.

Gustav: För gott ja.

L: Kände Du någon när Du gick till Crescent Tools, så att Du kunde få jobb där?

Gustav: Nej, jag kände ingen. Jag hade mina kamrater som jobbade där, men det menades ingenting.

L: Du kände ingen inom ledningen?

Gustav: Nej. Ingen i ledningen. Men; de ville inte höra italienare. Det vill säga: Karl Peterson. Nu var det hans son som hade det där. För prästen, Du vet, italienske prästen, kom och fråga varför man aldrig heard några italienare. För; då sa han till honom att: De är spioner (?), You know!

L: Det fanns Det med.

Gustav: Ja!

L: Förekom det då?

Gustav: Ja, visst. Det var samma i Buffalo. (? Resten av stycket, där Gustav pratar bla om hur dyrt blyet var).

L: Att de vågade göra det då, för att de var ju lika måna om sina arbeten som en ärlig person. De tog den chansen.

Gustav: Ja saken var den att dom tänkte att: Kriget, det varar nog inte länge.

L: Så blev det slut.

Gustav: Ja.

L: Och då sålde dom det, vid sidan om, sen.

Gustav: Ja, en del. Så, ja - efter -46, the guys came back. They worked there for a short time, and then they left. It was a hard work. There was big hammers coming down, You know.

L: Man fick vara rädd om händerna.

(? En del överhoppat).

L: Varenda tång!

Gustav: It was high class, Crescent Tools, You know. (? Lite överhoppat, på engelska, kring en industriell process. Långt stycke. Början av band 2, sid 2).

L: You married in - 36?

Gustav: 38.

L: 38.

Gustav: In June, -38.

L: You met Your girlfriend in -

Gustav: -36.

L: Why did You go back to Sweden in 36? Did You have enough money to go back?

Gustav: My dad wanted me to come back. He wasn't feel so good. And -52 was the last time I saw him, he died two years after. -36 was a pretty good year. Because there was a feeling

here. People started buying houses and furnitures. -36 was a pretty good year. And it didn't cost so much to go to Sweden then; 300 dollar.

L: You went home then - alone.

Gustav: Ja.

L: You rented the place here?

Gustav: I was boarding then.

L: I see. You didn't have any attention to stay in Sweden?

Gustav: Well. Yes, - and - no. I had a relative - a cousin of my mother. He had been here some years after the First world war. He came back in 1922 or 23, to Sweden. He lived in Stockholm. He had learned mashine trade here. He wanted me to have a work at Statens Järnvägar and he wanted me to go in there. He said: "You don't want not to go back to the hard work in The Unated States". My dad were not very happy when I told I want to stay in Sweden. My dad was still running the farm and my brother took over later. And things were very good in Sweden either, it was better.

L: Did You look around for any work, in Trollhättan, or?

Gustav: I didn't.

L: Så - Du kom hem då till föräldragården. Broder, och pappa, och; mamma, levde hon också.

Gustav: No. Min mor dog när jag var precis nio år. Hon dog i början på maj. Den 28 maj var jag nio år.

L: Hur länge stannade Du hemma -36?

Gustav: Lite över två månader.

L: Två månader.

Gustav: Ja.

L: Du fann inget arbete som passade direkt?

Gustav: Well.

L: Din gamla flickvän, fanns hon kvar?

Gustav: Ja - det förstås. Men jag hade ju roligt! En annan var ju ung. Jag mötte två pojkar i Nossebro, på en dans där. 'Di hade vart till Kanada och staten, svenska staten hade skickat dem hem. So - a lot of people had a lot worse than I had!

L: Det var i Kanada?

Gustav: It was in Canada. My aunt told me, there was two Swedish boys found in Chicago, sitting. They only had grass in their stomachs.

L: Talade Du om detta för dina anhöriga när Du kom hem, att det var dåligt här i Amerika och Hade varit dåligt?

Gustav: Ja, det var dåligt i Sverige också. Ja. Det visste ju dom. Vi skrev ju hem ofta, You know. I made off for good money the three first months i worked for (?). Because we'd got 60 cents an hour, it was a higher money; 10 cents more than the truck drivers! Sometimes we worked the hole week, in Sundays too. Ten hours a day. I was making more money than my uncle, who were inspector at (?). I had some in The Asthabula bank and I never got the money before - mabee in 1940 I'd got the last of that. We had eleven people in that job, in three weeks. It was big guys, You know.

L: Och Du hade betalt för varje säck Du bar upp?

Gustav: Nej. But . You know, - we had 17 trucks going, some were small and some were big. (? Sekr har svårt att uppfatta Gustav - och lämnar nu ännu mera. Detta på band 3, sid 1).

L: Var dom större förr folk tror Du?

Gustav: I mean, people are taller and bigger You know.

L: Today?

Gustav: Today, yes.

L: But they were stronger.

Gustav: They were harder.

L: Harder.

Gustav: Yeh. Like my cousin said: he said that the Finish people from Asthabula. They were awful tuf, when they first came. After a couple of three years, they were like us, he said. Course; my cousin was a big fellow. He had been a captain in all boats - and he was very strong. I guess - I came from a very strong family. (? meningar). Min farfar var mera smidig, han var mer gymnastic. Han hade kastat in en sådan här jätte en gång! Så jag fråga honom hur han kunde göra det.

L: Så han tappade balansen.

Gustav: Ja, och sänd han i fel direction. Så! Centrifug!

L: Så 325 kilo, det var ingenting.

Gustav: Nej.

L: Hur kunde dom hålla tunnan på ryggen då?

Gustav: Nej, 'di tog 'en så här. Tog knäna, och bröstet.

L: Knäna!

Gustav: Ja.

L: Kors!

Gustav: Ja, jag vet, han som var gamla drängen, han sa att det var hårt och arbeta. Han skickades ut 'te och göra samma saker. Han skulle hugga i den gamla ekskogen, jag tala om för Dig. Så han 'la' ikull vagnen och så rulla han upp med en påle. Och så hade han hästarna 'te och rätta vagnen igen. Så han använde huvet. Han hade inte ens styrka, som min morfar hade. Ja de var galna på Den tiden. Ja de even vid Min ålder, då skulle 'di stå i en skäppa och lyfta en 100 kilos säck på ryggen. Den inte kunde, den var inte en karl!

L: Då fick Du skämmas.

Gustav: Ja! (Men; Gustav får sig samtidigt ett gott skratt).

L: Var det inte likadant på arbetsplatserna i Amerika? Var det inte likartat; på byggarbeten: med att bära sten och tegel.

Gustav: Oh yes, it was.

L: Du ville inte skämmas att Du var för vek?

Gustav: Det säger jag. Jag hörde för ett tag sen en kamrat som jobba i Chicago. Han var ju grovarbetare där - han var ju snickare sen. Han sa att: där var norskar, svenskar och irländare och 'di arbeta på var sida om huset med tegelstenar. Två tusen stenar om dan. Och den som kom först, den skicka dom opp i flaggan!

L: Säger Du det.

Gustav: Ja. Men han hade ju några pengar i Chicago när han kom hit men han förlorade ju vad han hade i banken i Chicago.

L: Så han .. åkte på ändan. Så flaggan åkte ner!

Gustav: Ja. Jag tror inte det var så farligt i Sverige att de förlorade pengar i banker, som de gjorde här.

L: Men det var väl Det att folk satte in högre summor på banken i Amerika.

Gustav: Ja, det är väl möjligt se.

L: Det blev mer fall på det viset. I Sverige var det inte alla storbönder som kunde sätta in pengar.

Gustav: Ja. 'Di hade väl lite på Sparbanken.

L: Arbetarna hade inga sparböcker.

Gustav: Nej. De hade inga sparböcker. Nej.

L: När hade Du Din första sparbanksbok i Amerika.

Gustav: Den hade jag i Asthabula. Det var min faster. Hon var väldigt: Här ska Du sätta in.

L: Hon var noga med det.

Gustav: Ja. Att sätta in pengar med detsamma.

L: Var det före kraschen?

Gustav: Det var före. Det var 29.

L: Vad sade hon efter kraschen?

Gustav: Ja. Vad hon sade. Om inte jag fått jobbet här så hade de skickat hem mig.

L: De hade gjort det.

Gustav: Ja. När jag lämnade Detroit, så sa han, han var en bror till en kamrat jag hade, slaktare. Han var utkastare in Savoy in Trollhättan efter. Han var brottare.

L: Vad hette han?

Gustav: Han hette Helmer Johansson. And - hans bror var en kort stark; väldigt kort stark karl också. Han sa: "It's to bad. If You have to go to Jamestown. You never get more than 50 cents an hour"!

L: Det var känt som en dålig stad?

Gustav: Det var känt.

L: Det var därför som många svenskar kom hit förstås.

Gustav: Många svenskar kom hit ja.

L: Och italienare och albaner.

Gustav: Ja.

L: Vad beror det på att det är så mycket albaner här i Jamestown?

Gustav: Det var väl kanske en familj som kom här.

L: Och lockade hit fler.

Gustav: Ja.

L: Hur är dom, jämfört med italienarna? Är det samma folkslag, eller?

Gustav: Ja .. De är nog nära. Jugoslaverna är mycket bättre.

L: Jaså är de det.

Gustav: Ja. Det tror jag. Det vill säga; det har funnits i Sverige också. Att de är bättre arbetare och mera rejäla karlar. Men man ska ju inte -

L: Nej - men det blir ju så att man dömer.

Gustav: ja. Man ska ju inte skälla på och tala illa om någon.

L: Nej, men det är ju så att: ute i arbetslivet, så kommer karaktärerna fram!

Gustav: Ja. De är ju vänliga och många gånger hjälpsamma också. De gamla svenskarna - they learned The hard way. And they were not quick to learn You anything.

L: Nähä.

Gustav: Nej.

L: Så dom ville inte att Du skulle få det för lättvindigt?

Gustav: After the war, things changed.

(? Hoppas över en kort ordväxling).

L: You went back to The Unated States again - on the boat. When You came back to Jamestown, did You have Your old job then?

Gustav: I had my old job, yes.

L: And no problems.

Gustav: No.

L: Then You met your future whife.

Gustav: Ja. I went back to New York and met her. She came back in September, and she had 25 pounds!

L: Her name was Helen.

Gustav: Yes. Helen Margareta Sundström.

L: Sundström?

Gustav: Ja.

L: She was from?

Gustav: New York.

L: New York - eller Brooklyn.

Gustav: Ja. She worked in a press bureau, there she got 10 dollars a week.

L: So You met her on the boat?

Gustav: On the boat, yes.

L: Then You started to correspond?

Gustav: Yes. That's right. Then she came here the following summer for vacation.

L: And then You were engaged, and married.

Gustav: That following new year we were engaged.

L: And then she moved here.

Gustav: Yes, she moved her.

L: She'd never heard about Jamestown before?

Gustav: No! She was brought up among the Jewish You know.

L: More Jewish than Swedes in Brooklyn.

Gustav: She had been a very good wife.

L: When You got married, did she continue to work?

Gustav: She'd work for about two years - a little bit. She only got 6 7 dollars a week. She worked for a dentist.

L: As a secretary?

Gustav: Yes, something like that. Help off, and taking care. It wasn't big money! It helped. If we had 20 dollars, we could go to the theatre.

(Diskussionerna löper vidare. En hel del handlar om arbetslivet och om fackföreningen. Förbudstidens drickande kommer de också in på. Det förekom mycket sjungande i körer och Gustav var även aktiv därvidlag).

Sekr har svårt att förstå Gustavs engelska och väljer därför att sluta av här - från slutet av band 3, sid 1 och fram till intervjuens slut på band 3, sid 2.

Transkriberat från kassettband 2011-09-27 /O-KS